

Kanon krajoznawczy Polski

Wstęp

W lutym 1993 r., w czasie odbywającego się w Poznaniu XIII Walnego Zjazdu Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego opublikowany został nowy regulamin Odznaki Krajoznawczej wraz z Kanonem Krajoznawczym Polski.

Nowy regulamin w diametralny sposób zmienił zasady zdobywania odznaki krajoznawczej. W miejsce dotychczas bardzo dowolnego doboru obiektów zaliczanych do uzyskania kolejnych stopni odznaki wprowadził jednolitą klasyfikację obiektów i zasady ich zwiedzania przy zdobywaniu kolejnych stopni odznaki.

Spis tych obiektów (zabytków, muzeów, parków narodowych, zespołów miejskich, innych obiektów krajoznawczych) określony został w Kanonie Krajoznawczym Polski.

Spis obiektów nazwany został „Kanonem” mimo może niezbyt wiernego odniesienia do znaczenia tego słowa. Mały Słownik Języka Polskiego takie podaje znaczenia słowa Kanonu: „norma ogólnie przyjęta, prawidło, zasada, reguła” oraz drugie „w liturgii rzymskokatolickiej: główna część mszy”. Spis obiektów w międzyczasie stał się rzeczywiście Kanonem – normą zawierającą najważniejsze, najciekawsze czyli inaczej główne obiekty krajoznawcze kraju.

Tworzenie Kanonu trwało parę lat. Wstępny projekt regulaminu Odznaki Krajoznawczej Polski i związanego z nim Spisu obiektów opracowany został w Komisji Krajoznawczej Zarządu Głównego w 1990 r. Stanowił on podstawę do dyskusji i konsultacji. Rozesłany został do działaczy krajoznawczych i komisji krajoznawczych oddziałów PTTK z prośbą o przesyłanie uwag i propozycji zmian. Dyskusja „na żywo” prowadzona była w czasie obrad krajoznawców na XXII Centralnym Zlocie Krajoznawców w Sierakowie oraz z kierownikami Regionalnych Pracowni Krajoznawczych. Uwzględniając nadesłane uwagi i uzupełnienia powołany przez Komisję Krajoznawczą ZG PTTK zespół w składzie: Włodzimierz Łęcki (Poznań), Jerzy Pawlik (Katowice), Barbara Twaróg (Kraków), Robert Respondowski (Gliwice) i Janusz Żmudziński

(Warszawa) przygotował ostateczną wersję regulaminu odznaki i Kanonu Krajoznawczego Polski. Opublikowane zostały one w formie broszury w 1993 r. i po raz drugi po wprowadzeniu niewielkich zmian i uzupełnieniu Kanonu o kilka obiektów w 1997 r.

Przy konstruowaniu Kanonu przyjęto następujące założenia:

1. Kraj podzielono na 15 regionów biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczne, geograficzne i administracyjne. Ze względu na jednoznaczność w zasadzie przyjęto granice regionów zgodnie z granicami ówczesnych województw. Jedyne w dwóch przypadkach odstąpiono od tej zasady. W tej publikacji do prezentacji Kanonu przyjęto podział na 16 nowo utworzonych regionów – województw. W stosunku do poprzedniej koncepcji dodano województwo opolskie i dokonano korekty granic dostosowując je do aktualnych granic województwa.
2. Walory – obiekty krajoznawcze podzielono na 5 grup: zabytki, muzea, parki narodowe, miasta, inne obiekty (rezerwaty, pomniki przyrody, punkty widokowe, obiekty techniki budowlę współczesne).
3. Do grupy „parki narodowe” włączono wszystkie istniejące parki. W przypadku utworzenia nowego parku narodowego włączony on będzie automatycznie do Kanonu. W ramach poszczególnych parków wytypowano miejsca najciekawsze, charakterystyczne dla danego obszaru, których zwiedzenie jest wymagane dla „zaliczenia” go do odznaki.
4. Z miast Polski wybrano 10 najważniejszych – „głównych” – pod względem krajoznawczym: o bogatej historii, zasobnych w zabytki, muzea i inne walory. W ramach każdego miasta wytypowano obiekty najważniejsze, najciekawsze wymagane do uwzględnienia przy jego zwiedzaniu.
5. W grupie zabytków z kilkunastu tysięcy tego rodzaju obiektów wybrano prawie 180 budowli wyróżniających się historią, formą architektoniczną, wartością artystyczną, oryginalnością lub prezentującą charakterystyczne cechy budownictwa dla danego regionu. W grupie tej nie ujęto zabytków znajdujących się w 10-ciu wybranych miastach „głównych”.
6. Podobnie postąpiono przy wyborze do Kanonu muzeów. Z kilkuset placówek wybrano muzea większe, posiadające bardziej wartościowe zbiory, charakterystyczne dla danej tematyki lub regionu.
7. Znacznie szerszy tematycznie obszar obejmuje grupa „inne obiekty”. Ujęto w niej najciekawsze, wyróżniające się walorami widokowymi, charakterystyczne dla regionu lub danej grupy, unikatowe obiekty: rezerwaty przyrody, pomniki przyrody, punkty widokowe, obiekty techniki, budowlę współczesne, obiekty sportowe.

Całość Kanonu zawiera określając poetycko „perły krajobrazu kulturowego Polski”. Liczba obiektów nie jest wartością stałą. Możliwe są niewielkie korekty w miarę zmiany stanu obiektów lub ich otoczenia. Poniżej przedstawiono Kanon Krajoznawczy Polski aktualny w dniu 1 stycznia 1999 r. W stosunku do poprzedniego, z 1997 r. dodano doń 5 nowych obiektów oraz przedstawiono

uszeregowanie według nowego podziału administracyjnego kraju obowiązującego od tego dnia . W stosunku do regulaminu Odznaki Krajoznawczej będzie on obowiązywał po opublikowaniu kolejnej edycji, co nastąpi w połowie 1999 r.

Kanon krajoznawczy Polski

1. Pomorze Zachodnie

(województwo zachodniopomorskie)

a) zabytki

1. Białogard: kościół Mariacki
2. Kamień Pomorski: katedra
3. Kołobrzeg: katedra
4. Krąg k. Polanowa: zamek
5. Pyrzyce: mury miejskie
6. Stare Drawsko: ruiny zamku
7. Stargard Szczeciński: kościół NMP
8. Świdwin: zamek
9. Trzebiatów: kościół NMP
10. Tuczno k. Wałcza: zamek

b) muzea

1. Cedynia: muzeum
2. Darłowo: muzeum
3. Kołobrzeg: Muzeum Oręża Polskiego

c) inne obiekty

1. Chojna: pomnik przyrody – platan
2. Dolina Pięciu Jezior k. Polczyna Zdroju
3. Glinna k. Starego Czarnowa: ogród dendrologiczny
4. Trzęsacz k. Trzebiatowa: brzeg klifowy i ruiny kościoła
5. Tychowo k. Białogardu: pomnik przyrody – głaz Tryglaw
6. Wałcz – ośrodek sportowy i most na jez. Raduń
7. Żydowo k. Polanowa: elektrownia pompowo-szczytowa (widok z zapory)

d) miasta

1. Szczecin: Zamek Książąt Pomorskich, katedra, ratusz staromiejski – Muzeum Historii Miasta, kościół św. Jana Ewangelisty, Brama Portowa, Wały Chrobrego z Muzeum Narodowym, Pl. Orła Białego, cmentarz centralny, jez. Szmaragdowe, zwiedzenie portu statkiem.

e) parki narodowe

1. Drawieński Park Narodowy: rezerwat „Grabowy Jar” k. Barnimia, rezerwat „Radęcin” k. Moczul, jez. Czarne k. Ostrowca, rezerwat „Drawski Matecznik” k. Zatomia, rezerwat „Pięć Jeziorek Torfowych”.

2. Woliński Park Narodowy: Muzeum Przyrodnicze w Międzyzdrojach, Góra Kawcza, jez. Turkusowe w Wapnicy, grodzisko nad jez. Czajcze, rezerwat pokazowy żubrów.

2. Pomorze wschodnie

(województwo pomorskie)

a) zabytki

1. Gniew: zamek
2. Kartuzy: zespół poklasztorny Kartuzów
3. Orneta: kościół św. Jana Chrzciciela
4. Pelplin: zespół poklasztorny
5. Żarnowiec k. Pucka: zespół klasztorny
6. Żukowo k. Kartuz: zespół poklasztorny

b) muzea

1. Będomin k. Kościerzyny: Muzeum Hymnu Narodowego
2. Bytów: zamek-muzeum
3. Gdynia: Muzeum Marynarki Wojennej
4. Gdynia: Muzeum Oceanograficzne
5. Hel: Muzeum Rybackie
6. Kwidzyn: kościół św. Jana i zamek-muzeum
7. Malbork: zamek-muzeum
8. Pelplin: Muzeum Diecezjalne
9. Słupsk: zamek-muzeum
10. Tczew: Muzeum Wisły
11. Wdzydze Kiszewskie k. Kościerzyny: Kaszubski Park Etnograficzny

c) inne obiekty

1. Babi Dół k. Kartuz: rezerwat „Jar rzeki Raduni”
2. Odry k. Czerska: rezerwat archeologiczno-przyrodniczy „Kęgi Kamienne”
3. Rozewie k. Władysławowa: latarnia morska im. St. Żeromskiego i rezerwat „Przylądek Rozewie”
4. Sopot: molo
5. Stogi k. Malborka – cmentarz mennonicki
6. Wirty k. Starogardu Gdańskiego: ogród dendrologiczny

d) miasta

1. Gdańsk: zabytki przy Drodze Królewskiej (ul. Długa i Długi Targ), kościół NMP, Zespół Trzech Spichrzy (Centralne Muzeum Morskie), Muzeum Archeologiczne, kościół św. Mikołaja, kościół św. Brygidy, kościół św. Katarzyny, gmach Poczty Polskiej – muzeum, klasztor pofranciszkański – Muzeum Narodowe, Pomnik Poległych Stoczniovców, Westerplatte, Twierdza Wisłoujście, wycieczka statkiem po porcie, dawne opactwo cystersów w Oliwie (z parkiem), ZOO.

e) parki narodowe

1. Słowiński Park Narodowy: Muzeum Przyrodnicze Leśne w Smołdzinie, wzgórze Rowokół, ruchome wydmy na Mierzei Łebskiej – rezerwat „Mierzeja”, jez. Gardno, muzealna zagroda słowińska w Klukach.

3. **Warmia i Mazury**

(województwo warmińsko-mazurskie)

a) zabytki

1. Frombork: zespół wzgórza katedralnego
2. Kętrzyn: kościół św. Jerzego
3. Olsztyn: katedra
4. Morąg: kościół parafialny
5. Nidzica: zamek
6. Reszel: zamek
7. Św. Lipka k. Reszla: zespół klasztorny

b) muzea

1. Elbląg: muzeum (d. okręgowe)
2. Lidzbark Warmiński: zamek-muzeum
3. Olsztyn: zamek – Muzeum Warmii i Mazur
4. Olsztynek: Muzeum Budownictwa Ludowego
5. Pranie nad jez. Nidzkim: Muzeum K. I. Gałczyńskiego
6. Stębark k. Olsztyna: Muzeum Grunwaldzkie, pole bitwy z 1410 r.

c) inne obiekty

1. Bisztynek: pomnik przyrody – głaz „Diabelski Kamień „
2. Gierłoż k. Kętrzyna: Wilczy Szaniec
3. Kadyny k. Tolkmicka: pomnik przyrody – dąb J. Bażyńskiego
4. Kanał Elbląski: przejazd statkiem do Elbląga od pochylni Buczyniec.
5. Krutyń k. Rucianego – Nidy: dolina rzeki Krutyni i jeziorka z pływającymi wyspami
6. Łyna k. Nidzicy: rezerwat przyrody „Źródła Łyny”
7. Olsztyn: Planetarium i obserwatorium astronomiczne
8. Pieniężno: rezerwat „Dolina rzeki Walszy”
9. Stańczyki: wiadukty „Akwedukty Puszczy Rominckiej”
10. Wojnowo k. Rucianego – Nidy: cerkiew staroobrzędowców

4. **Ziemia Lubuska**

(województwo lubuskie)

a) zabytki

1. Bytom Odrzański: zabudowa rynku
2. Gościkowo k. Świebodzina: zespół klasztorny
3. Kozuchów: kościół farny

4. Lubsko: ratusz
5. Łagów: zamek
6. Ośno Lubuskie: średniowieczne obwarowania miejskie
7. Żagań: pałac

b) muzea

1. Dobięgniew: Muzeum Oflagu II C Woldenberg
2. Gorzów Wielkopolski: muzeum d. okręgowe
3. Międzyrzecz: dawna rezydencja starostów – muzeum
4. Ochla k. Zielonej Góry: Zielonogórski Park Etnograficzny
5. Świdnica k. Zielonej Góry: dwór – muzeum archeologiczne
6. Zielona Góra: muzeum d. okręgowe

c) inne obiekty

1. Dychów k. Krosna Odrzańskiego: elektrownia wodna
2. Kaława k. Międzyrzecza: fortyfikacje Międzyrzeckiego Rejonu Umocnionego

5. Wielkopolska

(województwo wielkopolskie)

a) zabytki

1. Antonin k. Ostrowa Wielkopolskiego: pałac
2. Biniszew k. Konina: zespół klasztorny
3. Bralin k. Krępna: kościół „Na półku”
4. Gniezno: katedra
5. Gostyń: zespół klasztorny na Świętej Górze
6. Kalisz: katedra
7. Kościan: kościół farny
8. Łąd k. Konina: zespół klasztorny
9. Leszno: kościół farny
10. Lubiń k. Kościana: zespół klasztorny
11. Obra k. Wolsztyna: zespół klasztorny
12. Pawłowice k. Leszna: pałac
13. Przemęt k. Leszna: kościół poklasztorny
14. Rydzyna: zespół urbanistyczny i zamek
15. Sieraków: kościół
16. Skrzatusz k. Piły: kościół
17. Sulmierzyce k. Krotoszyna: ratusz
18. Trzemeszno: kościół NPM
19. Turew k. Kościana: zespół pałacowo-parkowy
20. Wąsowo k. Nowego Tomysła: zespół pałacowo-parkowy
21. Woźniki: zespół klasztorny

b) muzea

1. Gniezno: Muzeum Początków Państwa Polskiego

2. Goluchów k. Kalisza: zamek-muzeum
3. Kalisz: Muzeum Okręgowe
4. Konin-Gosławice: zamek-muzeum
5. Kórnik k. Poznania: zamek-muzeum, arboretum
6. Rakoniewice k. Wolsztyna: muzeum
7. Rogalin k. Poznania: pałac – muzeum
8. Sieraków: zamek-muzeum
9. Swarzędz k. Poznania: skansen pszczelarski
10. Szamotuły: zamek-muzeum
11. Szreniawa k. Poznania: muzeum
12. Śmiełów k. Jarocina: pałac-muzeum

c) inne obiekty

1. Giecz k. Kostrzyna: rezerwat archeologiczny
2. Gołuchów k. Kalisza: pomnik przyrody – głaz św. Jadwigi
3. Lednica jez. K. Gniezna: wyspa Ostrów Lednicki, skansen
4. Stary Licheń k. Konina: sanktuarium
5. Zdbice k. Wałcza: fortyfikacje Wału Pomorskiego

d) miasta

1. Poznań: katedra, kościół św. Jana Jerozolimskiego, Jezioro Malta i jego otoczenie, ratusz, kościół farny, Wzgórze Przemysława, Wzgórze św. Wojciecha, Cytadela, budynek Teatru Wielkiego, Muzeum Narodowe (centrala), Muzeum Instrumentów Muzycznych, kościół Nawiedzenia NMP (Rataje), Hala Arena, Palmiarnia, Nowe ZOO.

e) parki narodowe

1. Wielkopolski Park Narodowy: jez. Góreckie, jez. Kociołek, muzeum Parku, rezerwat „Pojniki”, studnia Napoleona.

6. Kujawy, Pomorze Nadwiślańskie
(województwo kujawsko-pomorskie)

a) zabytki

1. Bydgoszcz: spichrze nad Brdą
2. Chełmno: ratusz
3. Golub-Dobrzyń: zamek
4. Grudziądz: zespół spichrzów nad Wisłą
5. Inowrocław: kościół NMP
6. Koronowo: kościół pocysterski
7. Kruszwica: Mysia Wieża
8. Lubostroń k. Barcina: zespół pałacowo-parkowy
9. Radzyń Chełmiński: ruiny zamku
10. Strzelno: kościoły św. Trójcy i św. Prokopa
11. Świecie: ruiny zamku
12. Włocławek: katedra

b) muzea

1. Bydgoszcz: Muzeum Okręgowe
2. Chojnice: Brama Człuchowska – Muzeum Historyczno-Etnograficzne
3. Inowrocław: muzeum im. J. Kasprzowicza
4. Klóbka k. Kowala: skansen
5. Wenecja k. Żnina: Muzeum Kolei Wąskotorowej
6. Włocławek: Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej

c) inne obiekty

1. Biskupin k. Żnina: rezerwat archeologiczny
2. Ciechocinek: tężnie
3. Wierzchnas k. Tucholi: rezerwat „Cisy Staropolskie im. L. Wyczółkowskiego”

d) miasta

1. Toruń: Ratusz Staromiejski, katedra, kościół NMP, kościół św. Jakuba, kamienica Pod Gwiazdą, ruiny zamku krzyżackiego, mury obronne, Fort VII, pałac Eskenów, Muzeum Etnograficzne

e) parki narodowe

1. Park Narodowy „Bory Tucholskie”: Tuchola – Muzeum Przyrodnicze Parku, dąb „Bartuś” na przesmyku między jeziorami Skrzynka i Płąsno, checz kaszubska nad jez. Mielnica k. osady Strużka, miejsce widokowe nad jez. Karsińskim k. osady Owink.

7. Mazowsze

(województwo mazowieckie)

a) zabytki

1. Brochów k. Sochaczewa: kościół obronny
2. Brok k. Ostrowi Mazowieckiej: kościół
3. Ciechanów: zamek
4. Czersk: zamek
5. Czerwińsk: zespół klasztorny
6. Kobyłka: kościół
7. Nowy Dwór Mazowiecki: Twierdza Modlin
8. Płock: katedra
9. Przasnysz: zespół klasztorny Franciszkanów – Benedyktynów
10. Pułtusk: zamek biskupi
11. Radom: zespół klasztorny Franciszkanów – Bernardynów
12. Radziejewice: zespół pałacowo-parkowy
13. Siedlce: Stary Rynek

b) muzea

1. Czarnolas k. Zwolenia: muzeum J. Kochanowskiego
2. Liw k. Węgrowa: zamek i dwór – muzeum
3. Opinogóra: zameczek – Muzeum Romantyzmu

4. Orońsko k. Radomia: Centrum Rzeźby Polskiej
5. Płock: zamek – Muzeum Mazowieckie
6. Pruszków: muzeum Starożytnego Hutnictwa Mazowieckiego
7. Przysucha: Muzeum im. O. Kolberga
8. Radom: Muzeum Wsi Radomskiej
9. Sochaczew: Muzeum Ziemi Sochaczewskiej i Pola Bitwy nad Bzurą
10. Szydłowiec: zamek – Muzeum Ludowych Instrumentów Muzycznych
11. Warka-Winiary: dwór – muzeum im. K. Pułaskiego
12. Żelazowa Wola k. Sochaczewa: dom F. Chopina – muzeum i park

c) inne obiekty

1. Bojanowo k. Sierpca: Park Etnograficzny
2. Czarnia k. Myszyńca: rezerwat „Czarnia”
3. Iganie k. Siedlec: pole bitwy z 1831 r.
4. Kadzidło: ośrodek kurpiowskiej kultury ludowej
5. Konstancin – Jeziorna: tężnia i zabytkowa zabudowa uzdrowiska
6. Mała Wieś k. Grójca: rezerwat „Modrzewina”
7. Niepokalanów k. Błonia: zespół klasztorny
8. Ossów k. Kobyłki: Mauzoleum i Cmentarz Poległych w 1920 r.
9. Proboszczewice k. Płocka: grodzisko
10. Studzianki Pancerne: Pomnik – Mauzoleum Wojska Polskiego
11. Sulejówek: dawny dom J. Piłsudskiego
12. Treblinka k. Małkini: obóz zagłady Żydów

d) miasta

1. Warszawa: Zamek Królewski, katedra, Rynek Starego Miasta, Muzeum Historyczne m. Warszawy, Rynek Nowego Miasta, zabudowa ul. Krakowskie Przedmieście, Ogród Saski z Grobem Nieznanego Żołnierza, Muzeum Narodowe, Muzeum Wojska Polskiego, Łazienki Królewskie, Wilanów kościół i klasztor Franciszkanów – Bernardynów na Czerniakowie, Ogród Botaniczny w al. Ujazdowskich, Cmentarz Powązkowski, cmentarz ewangelicko-augsburski, cmentarz żydowski, cerkiew prawosławna na Pradze, ZOO, Międzynarodowy Dworzec Lotniczy, Pałac Kultury i Nauki (widok z 30 piętra).

e) parki narodowe

1. Kampinoski Park Narodowy: Granica (rezerwat „Granica”), Muzeum KPN, cmentarz i muzeum, rezerwat „Zaborów Leśny”, „Rybitew”.

8. Podlasie i Suwalszczyzna

(województwo podlaskie)

a) zabytki

1. Białystok: kościół św. Rocha
2. Białystok: zespół pałacowo-parkowy
3. Drohiczyń: katedra

4. Łomża: katedra
5. Sejny: zespół klasztorny
6. Tykocin: kościół św. Trójcy

b) muzea

1. Białystok: Muzeum Okręgowe
2. Ciechanowiec: Muzeum Rolnictwa wraz ze skansenem
3. Nowogród: Skansen Kurpiowski
4. Suwałki: muzeum M. Konopnickiej
5. Tykocin: synagoga-muzeum

c) inne obiekty

1. Augustów: Kanał Augustowski (zespół budowli i urządzeń, muzeum)
2. Bachanowo k. Suwałk: rezerwat „Głazowisko Bachanowo nad Czarną Hańczą”
3. Błaskowizna k. Suwałk: rezerwat „Jezioro Hańcza”
4. Grabarka k. Siemiatycz: cerkiew
5. Gulbieniszki k. Suwałk: pomnik przyrody „Cisowa Góra”
6. Hajnówka: nowa cerkiew
7. Kruszyniany k. Krynek: meczet i cmentarz mahometański
8. Szurpily k. Suwałk: Góra Zamkowa z grodziskiem i jeziora szurpilskie
9. Turtul: punkt widokowy i muzeum Suwalskiego Parku Krajobrazowego

d) parki narodowe

1. Białowiecki Park Narodowy: Muzeum Przyrodniczo – Leśne, park pałacowy, rezerwat ścisły, rezerwat pokazowy zwierząt, Szlak Dębów Królewskich
2. Biebrzański Park Narodowy: Czerwone Bagno (szlak czerwony w rejonie leśn. Grzędy), Goniądz n. Biebrzą – zabudowa rynku, Twierdza Ossowiec (muzeum przyrodnicze Parku), Bagno Ławki (szlak zielony Groblą Honczarowską), Góra Strękowa n. Narwią k. Wizny – pole bitwy 1939 r.
3. Narwiański Park Narodowy: Kurowo – zespół dworski, siedziba dyrekcji NPN, zaczątek muzeum Parku i ścieżka przyrodnicza ; punkty widokowe na dolinę Narwi w Bokinach lub Waniewie, Suraz – dawny układ urbanistyczny miasta oraz Góra Królowej Bony.
4. Wigierski Park Narodowy: jez. Wigry koło wsi Bryzgiel lub koło wsi Cimochowizna, rz. Czarna Hańcza k. Wysokiego Mostu, zespół poklasztorny Kamedułów w Wigrach, Słupie – jez. Okrągłe i Długie, muzeum Parku w Krzywem.

9. Region łódzki

(województwo łódzkie)

a) zabytki

1. Boguszyce k. Rawy Mazowieckiej: kościół
2. Grębień k. Wielunia: kościół

3. Inowłódz k. Tomaszowa Mazowieckiego: kościół św. Idziego
4. Łowicz: zabudowa Starego Rynku
5. Łódź: zespół budynków „Księży Młyn”
6. Łódź: willa przy ul. Wólczyńskiej 31/33
7. Piotrków trybunalski: kościół jezuitów
8. Sieradz: kolegiata
9. Skierniewice: dworzec kolejowy
10. Sulejów – Podklasztorz: zespół klasztorny
11. Tum k. Łęczycy: kolegiata
12. Walewice k. Łowicza: zespół pałacowo-parkowy
13. Warta: zespół klasztorny Franciszkanów o Bernardynów
14. Wolbórz k. Piotrkowa Trybunalskiego: zespół pałacowo-parkowy

b) muzea

1. Arkadia k. Łowicza: park – muzeum
2. Kutno: Muzeum Bitwy nad Bzurą 1939 r.
3. Łowicz: gmach pomisjonarski – muzeum
4. Łódź: budynek przemysłowy „Biała Fabryka” – Centralne Muzeum Włokiennictwa
5. Łódź: d. pałac Poznańskich – Muzeum Historii m. Łodzi
6. Łódź: Muzeum Sztuki
7. Nieborów k. Łowicza: zespół pałacowo-parkowy, muzeum
8. Oporów k. Kutna: zamek-muzeum wnętrz
9. Ożarów k. Wielunia: dwór – Muzeum Wnętrz Dworskich

c) inne obiekty

1. Bogusławice k. Wolborza: stadnina koni
2. Bełchatów: kopalnia węgla brunatnego
3. Działoszyn: rezerwat „Weże”
4. Łódź: Park im. Promienistych – Pomnik Martyrologii Dzieci
5. Piątek k. Łęczycy: geometryczny środek Polski – pomnik
6. Rogów k. Koluszek: muzeum parkowo – leśne, ogród dendrologiczny
7. Tomaszów Mazowiecki: rezerwat „Niebieskie Źródła”

10. Kielecczyzna

(województwo świętokrzyskie)

a) zabytki

1. Chęciny k. Kielc: ruiny zamku
2. Grabki Duże k. Szydłowa: zespół pałacowy
3. Jędrzejów: zespół klasztorny
4. Kielce: katedra
5. Koprzywnica k. Sandomierza: opactwo
6. Miechów: zespół klasztorny
7. Opatów: kolegiata
8. Szydłów: średniowieczny zespół miejski

9. Ujazd k. Opatowa: ruiny zamku
10. Wąchock: zespół klasztorny cystersów
11. Wiślica: kolegiata

b) muzea

1. Jędrzejów: Muzeum im. Przypkowskich
2. Kielce: pałac biskupi – Muzeum Narodowe
3. Nowa Słupia: Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego
4. Oblęgorek k. Kielc: Muzeum H. Sienkiewicza
5. Sielcia Wielka k. Końskich: dawny zakład przemysłowy – Muzeum Zagłębia Staropolskiego
6. Tokarnia k. Kielc: Muzeum Wsi Kieleckiej

c) inne obiekty

1. Bartków k. Zagnańska: pomnik przyrody – dąb „Bartek”
2. Góra Zelejowa k. Kielc: rezerwat „Góra Zelejowa”
3. Krzemionki k. Ostrowca Świętokrzyskiego: rezerwat archeologiczny
4. Michniów k. Suchedniowa: Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskiej
5. Wykus k. Wąchocka: rezerwat „Wykus” i symboliczny cmentarz partyzancki AK
6. Zgórsko k. Kielc: rezerwat „Jaskinia Raj”

d) miasta

1. Sandomierz: ratusz z podziemną trasą turystyczną, katedra, Dom Długosza – Muzeum Diecezjalne, zamek – Muzeum Okręgowe, klasztor i kościół św. Jakuba, Wąwóz Królowej Jadwigi.

e) parki narodowe

1. Świętokrzyski Park Narodowy: św. Katarzyna, Łysica, św. Krzyż – opactwo Benedyktynów i muzeum Parku, rezerwat modrzewia na Górze Chełmskiej

11. Lubelszczyzna

(województwo lubelskie)

a) zabytki

1. Chełm: kościół popijarski
2. Gołęb k. Puław: kościół i Kaplica Loretańska
3. Hrebenne k. Tomaszowa Lubelskiego: cerkiew greko – katolicka
4. Jableczna k. Sławotycz: zespół klasztorny
5. Janowiec k. Puław: ruiny zamku
6. Kazimierz Dolny: zespół urbanistyczno – krajobrazowy miasta
7. Kodeń k. Terespoła: kościół św. Anny
8. Krasnobród – Podklasztor: kościół
9. Puławy: zespół pałacowo-parkowy
10. Romanów k. Białej Podlaskiej: Muzeum J.I. Kraszewskiego
11. Tomaszów Lubelski: kościół Zwiastowania NMP
12. Uchanie k. Hrubieszowa: kościół

13. Wola Okrzejska: muzeum H. Sienkiewicza

14. Zamość: zespół staromiejski

b) muzea

1. Kazimierz Dolny: Muzeum Sztuki Złotniczej

2. Kozłówka k. Lubartowa: zespół pałacowo-parkowy – Muzeum Zamoysskich

3. Nałęczów: Muzeum St. Żeromskiego

4. Włodawa: zespół synagogałny – muzeum

5. Wojciechówka k. Nałęczowa: Wieża Ariańska – Muzeum Kowalstwa

6. Zamość: Rotunda – muzeum martyrologii

c) inne obiekty

1. Chełm: podziemia krasowe

2. Dęblin: twierdza

3. Hnieszów k. Dorohuska: pomnik przyrody – dąb „Bolko”

4. Hamernia k. Suśca: rezerwat „Czartowe Pole” – przełom rzeki Sopot

5. Janów Podlaski k. Białej Podlaskiej: stadnina koni

6. Kazimierz Dolny: wąwozy lessowe

7. Kock – Wola Głuchowska: pola ostatnich bitew wojny obronnej 1939 r.

8. Nałęczów: centrum uzdrowiska

9. Porytowe Wzgórze k. Janowa Lubelskiego: rezerwat „Pod Flisami” – miejsce bitwy partyzanckiej

10. Sobibór: obóz zagłady

d) miasta

1. Lublin: Rynek Starego Miasta, wzgórze zamkowe (wraz z muzeum i kaplicą św. Trójcy), katedra, zespół klasztorny Dominikanów, pl. Litewski, Katolicki Uniwersytet Lubelski, cmentarz przy ul. Lipowej, Sławinek – Muzeum Wsi Lubelskiej, Ogród Botaniczny Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, dawny obóz koncentracyjny Majdanek

e) parki narodowe

1. Poleski Park Narodowy: Wytyczno – cmentarz i pomnik żołnierzy Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 r. oraz jez. Wytyckie, ścieżka dydaktyczna nad jez. Długie, ścieżka dydaktyczna nad jez. Moszne, muzeum Parku w Starym Żaluczu. 2. Roztoczański Park Narodowy: rezerwat „Bukowa Góra”, rezerwat „Jarugi”, Wojda – miejsce bitwy partyzanckiej w 1942 r., Zwierzyniec – Kościół na Wodzie i Ośrodek edukacyjno-przyrodniczy Parku.

12. Dolny Śląsk

(województwo dolnośląskie)

a) zabytki

1. Bogatynia: drewniane budownictwo łużyckie

2. Bolków: zamek

3. Czajków k. Leśnej: zamek Czocho

4. Grodziec k. Złotoryi: zamek
  5. Henryków k. Ziębic: zespół klasztorny
  6. Jawor: ewangelicki Kościół Pokoju
  7. Jelenia Góra: kościół św. Krzyża
  8. Kamienna Góra: poewangelicki Kościół Laski
  9. Karpacz: kościół Wang
  10. Kłodzko: twierdza
  11. Krzeszów k. Kamiennej Góry: zespół klasztorny
  12. Książ k. Wałbrzycha: zespół zamkowo – parkowy
  13. Legnica: zamek
  14. Legnickie Pole: zespół klasztorny
  15. Lubiąż k. Prochowic: zespół klasztorny
  16. Lubomierz k. Gryfowa Śl.: zabudowa rynku
  17. Oleśnica: zamek
  18. Strzegom: kościół farny
  19. Świdnica: ewangelicki Kościół Pokoju
  20. Świdnica: kościół farny
  21. Trzebnica: zespół Klasztorny
  22. Wambierzyce: bazylika i kalwaria
- b) muzea
1. Duszniki Zdrój: Muzeum Papiernictwa
  2. Jelenia Góra: muzeum d. okręgowe
  3. Kłodzko: Muzeum Ziemi Kłodzkiej
  4. Legnica: pałac opatów lubiąskich – Muzeum Miedzi
  5. Wałbrzych: muzeum d. okręgowe
  6. Zagórze Śląskie: zamek-muzeum
- c) inne obiekty
1. Bogatynia: kopalnia węgla brunatnego i elektrownia
  2. Dalkowskie Jary k. Głogowa: rezerwat leśny
  3. Góra Słęża: rezerwat archeologiczny
  4. Kletno k. Stronia Śląskiego: rezerwat „Jaskinia Niedźwiedzia”
  5. Kudowa Zdrój – Czerмна – kaplica czaszek
  6. Międzygórze: rezerwat „Wodospad Wilczki”
  7. Piotrowice k. Przemkowa: pomnik przyrody – dąb „Chrobry”
  8. Polanica Zdrój: centrum uzdrowiska
- d) miasta
1. Wrocław: Ostrów Tumski, Wyspa Piaskowa, zespół Uniwersytetu, ratusz, Mauzoleum Piastów Wrocławskich, Panorama Raclawicka, Muzeum Narodowe, Most Grunwaldzki, Hala Ludowa, Dworzec Świebodzki, Muzeum Archidiecezjalne, Muzeum Medalierstwa, Muzeum Poczty i Telekomunikacji, Ogród Zoologiczny, Ogród Botaniczny.
- e) parki narodowe

1. Karkonoski Park Narodowy: wodospad Szklarki, kotły Dużego i Małego Stawu, Równia pod Śnieżką, Muzeum KPN w Jeleniej Górze – Sobieszewice, Góra Chojnik – ścieżka przyrodnicza.
2. Park Narodowy Gór Stołowych: Błędne Skały, Szczeliniec Wielki, Skalne Grzyby, Wodospad Pośny.

13. Region polski

(województwo opolskie)

a) zabytki

1. Byczyna: mury miejskie
2. Głogówek: zamek
3. Góra św. Anny: zespół klasztorny
4. Nysa: kościół św. Jakuba
5. Olesno: kościół św. Anny
6. Opole: kościół franciszkanów
7. Paczków: zespół starego miasta

b) muzea

1. Brzeg: zamek-muzeum
2. Góra św. Anny: Muzeum i Pomnik Czynu Powstańczego
3. Łambinowice: Muzeum Martyrologii Jeńców Wojennych
4. Opole: Muzeum Śląska Opolskiego
5. Opole – Bierkowice: Muzeum Wsi Opolskiej

c) inne obiekty

1. Otmuchów: zbiornik retencyjny Jez. Otmuchowskie

14. Górny Śląsk

(województwo śląskie)

a) zabytki

1. Cieszyn: rotunda romańska
2. Częstochowa: Jasna Góra
3. Katowice: osiedle Giszowiec
4. Mirów i Bobolice k. Żarek: ruiny zamków
5. Podzamcze k. Zawiercia: ruiny zamku Ogrodzieniec

b) muzea

1. Bytom: Muzeum Górnośląskie
2. Pszczyna: zespół pałacowo-parkowy, muzeum zamkowe
3. Zabrze: Muzeum Górnictwa Węglowego

c) inne obiekty

1. Chorzów: Park Kultury i Wypoczynku (planetarium, Górnośląski Park Etnograficzny, Stadion Śląski)
2. Istebna i Koniaków k. Wisły: ośrodki ludowej twórczości górali beskidzkich

3. Katowice: Pomnik Powstańców Śląskich
4. Piekary Śląskie: sanktuarium
5. Podlesie k. Kroczyca: rezerwat „Góra Zborów”
6. Tarnowskie Góry: kopalnia zabytkowa rudy cynkowo-olowianej
7. Wisła Czarne: źródła Wisły pod Barania Górą
8. Zabrze: Kopalnia Węgla M. 300

15. Małopolska zachodnia
(województwo małopolskie)

a) zabytki

1. Chocholów k. Zakopanego: drewniana zabudowa
2. Dębno k. Nowego Targu: kościół
3. Kalwaria Zebrzydowska: zespół klasztorny i kalwaria
4. Lanckorona: drewniana zabudowa
5. Lipnica Murowana: drewniana zabudowa miasta
6. Nowy Wiśnicz: zamek
7. Orawka: kościół
8. Powroźnik k. Muszyny: d. cerkiew
9. Stary Sącz: klasztor Klarysek
10. Sucha Beskidzka: pałac
11. Szczyrzyc k. Mszany Dolnej: zespół klasztorny
12. Tarnów: zespół Starego Miasta

b) muzea

1. Bartne k. Gorlic: Muzeum Sztuki Cerkiewnej
2. Dębno k. Tarnowa: zamek-muzeum
3. Nowy Sącz – Falkowa: Sądecki Park Etnograficzny
4. Oświęcim – Brzezinka: dawny obóz zagłady – muzeum
5. Tarnów: Muzeum Diecezjalne
6. Wadowice: Dom Jana Pawła II – muzeum
7. Wieliczka: Muzeum Żup Solnych
8. Wygiełzów k. Chrzanowa: Nadwiślański Park Etnograficzny
9. Zakopane: Muzeum Tatrzańskie
10. Zubrzyca Górna k. Jabłonki: Orawski Park Etnograficzny

c) inne obiekty

1. Biały Kościół k. Krakowa: Jaskinia Wierchowska Góra
2. Chabówka: skansen parowozów
3. Ciężkowice k. Gorlic: rezerwat „Skamieniałe Miasto”
4. Czorsztyn: zaporę i jezioro
5. Dobczyce: jez. Dobczyckie i ruiny zamku
6. Gorlice: cmentarz wojskowy z 1915 r.
7. Jaworki k. Szczawnicy: rezerwat „Wąwóz Homole”
8. Krynica: centrum uzdrowiska

9. Niedzica: zapora i zamek – Muzeum Ziemi Spiskiej
10. Raclawice k. Miechowa: pole bitwy z 1794 r.
11. Szczawnica: centrum uzdrowiska
12. Zakopane: stary cmentarz na Pęksów Brzyzku
13. Zalipie k. Dąbrowy Tarnowskiej: ośrodek kultury ludowej

d) miasta

1. Kraków: Wzgórze Wawelskie (katedra, zamek, Smocza Jama), kościół Mariacki, Sukiennice z Galerią Malarstwa Muzeum Narodowego, Barbakan i Brama Floriańska z murami obronnymi, budynek Teatru im. J. Słowackiego, Zbiory Czartoryskich, kościół św. Anny, Collegium Maius z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Planty, kościół św. Piotra i Pawła, Stara Bożnica – Muzeum Judaistyczne, synagoga i cmentarz Remuh, kościół św. Katarzyny, cmentarz Rakowicki, Kopiec Kościuszki, Bronowice „Rydlówka” – Muzeum Młodej Polski, kościół „Arka” (Nowa Huta), Kopiec Piłsudskiego, Srebrna Góra – kościół Kamedułów, Tyniec – Opactwo Benedyktynów

e) parki narodowe

1. Babiogórski Park Narodowy: Markowe Szczawiny (schronisko i ośrodek kultury turystyki górskiej), Diablak, Sokolica, przełęcz Krowiarki, muzeum Parku w Zawoi.
2. Gorczański Park Narodowy: Czoło Turbaczka, rezerwat W. Orkana, Kudłoń, dolina Kamienicy w rejonie przełęczy Borek
3. Ojcowski Park Narodowy: Brama Krakowska, grotta Łokietka, muzeum w Ojcowie, dolina Prądnika, Pieskowa Skała: zamek-muzeum wewnątrz
4. Pieniński Park Narodowy: Trzy Korony, Sokolica, Wąwóz Sobczański, muzeum Parku w Krościenku, spływ przełomem Dunajca
5. Tatrański Park Narodowy: Dolina Kościeliska: Hala Ornak i jaskinia Mroźna, Morskie Oko, Hala Gąsienicowa, Kasprowy Wierch, Dolina Strążyska, muzeum Parku w Zakopanem

16. Małopolska wschodnia

(województwo podkarpackie)

a) zabytki

1. Biecz: kolegiata
2. Czerteż k. Sanoka: d. cerkiew
3. Haczów k. Krosna: drewniany kościół
4. Jarosław: kamienica Orsettich z podziemną trasą turystyczną
5. Kalwaria Paławska k. Przemyśla: zespół klasztorny franciszkanów z kalwarią
6. Krasiczyn: zespół zamkowo-parkowy
7. Leżajsk: kościół franciszkanów-bernardynów
8. Posada Rybotycka k. Birczy: cerkiew obronna

9. Pruchnik k. Jarosławia: budownictwo drewniane
10. Sieniawa: zespół pałacowo-parkowy

b) muzea

1. Baranów Sandomierski k. Tarnobrzegu: zamek Muzeum Zagłębia Siarkowego
2. Bóbrka k. Krosna: Muzeum Przemysłu Naftowego
3. Krosno: muzeum (d. okręgowe)
4. Łańcut: zespół pałacowo-parkowy, muzeum wnętrz
5. Przeworsk: zespół pałacowo-parkowy, muzeum
6. Radruż k. Horyńca: zespół cerkiewny – muzeum
7. Rzeszów: dawny klasztor popijarski – Muzeum Okręgowe
8. Sanok: Muzeum Budownictwa Ludowego
9. Sanok: zamek – Muzeum Historyczne
10. Żarnowiec k. Krosna: dwór – muzeum M. Konopnickiej

c) inne obiekty

1. Czarnorzeki k. Krosna: rezerwat „Prządki”
2. Dukla: cmentarz wojskowy
3. Iwonicz Zdrój: centrum uzdrowiska
4. Kolbuszowa: Park Etnograficzny Lasowiaków
5. Lesko: synagoga i cmentarz żydowski
6. Solina: zapora i jezioro

d) d. miasta

1. Przemyśl: wzgórze zamkowe, katedra (rzymsko-kat.), kościół karmelitów bosych, katedra grecko-katolicka (dawny kościół pojezuicki), Muzeum Diecezjalne, Kopiec Tatarski, jeden z obiektów Fortu Przemyśl.

e) parki narodowe

1. Bieszczadzki Park Narodowy: przełęcz Wyżniańska, Połonina Wetlińska, ośrodek kultury turystyki górskiej w Ustrzykach Górnych, Tarnica, Bieszczadzkie Muzeum Przyrodnicze w Ustrzykach Dolnych.
2. Magurski Park Narodowy: rezerwat krajobrazowy „Kornuty” w masywie Magury Wątkowskiej, pomnik przyrody „Diabli Kamień” k. Folesza, przełom rz. Wisłoki na pd. od Myscovej, Krempana – cmentarz wojenny z 1916 r., Kotań – cerkiew i lapidarium kamiennej sztuki łemkowskiej